

Parlamendi side rahvaga meedia kaudu ja läbi meedia prisma

Arvo Sirendi (RiTo 3), Riigikogu liige, Eestimaa Rahvaliid

Võim ja rahvas

Omariiklust on eesti rahvas aastasadu ihaldanud kui rahvuslikku eesmärki. Demokraatia on see, kui rahvas kõrgeima võimu kandjana valib enda hulgast esindajad riigivõimu juurde ja jätab endale riigialama rolli.

Demokraatlik avalik võim vajab pidevat sidet avalikkusega, rahvavõim rahvaga. See side peab olema kahepoolne ja igakülgne. Rahvas tahab teada, mida võim on teinud, teeb või teha kavatseb. Riigivõim aga peab teadma, mida rahvas temast ja võimu tegevusest arvab. Vahtunud vastastikused muljed on head, kuid jäävad episoodiliseks ning statistika mõõdab vaid tulemusi või tagajärgi, mis võivad olla hoiatavad või innustavad. Praegune pilt ja minevikupildid ei rahulda siin kumbagi huvipoolt piisavalt. Kogu teavet ei vaja keegi. Huvide valik oleneb inimesest ja tema seisundist ühiskonnas.

Rahvas tahab oma riigi võimu otsuste kujundamisel kaasa rääkida ja omalt poolt huvi pakkuvaid protsesse mõjutada, kuid osa võimu vastutusest võtab rahvas selle tulemusena enda peale, sest kes otsustab, see vastutab. Tagajärjed aga jäävad rahva kanda niikuinii. Võim pole enda vastutusele võtmise mehhanismi ettevaatuse mõttes välja arendanudki, vastutuse praktilise rakendamise võimalustest rääkimata. Aga just viimasest räägitakse sageli, kuid üksnes räägitakse. Rahvas kui kõrgema võimu kandja on valimistel usaldanud võimu teostamise parteidele ning võim püsib seni ja sedamööda, kuni ja kuidas parteid isekeskis hakkama saavad. Teatud hetkel saab tähtaeg täis ning usalduse krediit kas sai ammendatud või pikendatakse seda veel uuekski tähtajaks. Muidugi võib riigivõimu vastutust otsida võimukandjate vastutustundes ja võimust ilmajäämises, kuid ka iga riigi kodanik, kellel on võimu vaid enese üle, vastutab enda eest võimu ees. Ta allutatakse nt kohtuvõimule siis, kui ta on oma võimu enese üle kas või hetkekski kaotanud ning instinktid kontrollimatult valla päästnud.

Meedia mängumaa

Riigivõimu ja rahva vahel laiub meedia mängumaa. Meediat (ajakirjandust) on nimetatud ka kolme võimu – seadusandliku ja täidesaatva võimu ning neid tasakaalustava presidendivõimu (või kuningavõimu) – kõrval neljandaks võimuks. Meedia ühendab või lahutab võimu ja rahvast, selgitab või moonutab võimu otsuseid ja rahva ootusi, rahustab maha kirgi või õhutab tüli võimu ja rahva vahel. Meedia intrigeerib, hoiatab, parastab, blufib, hirmutab, vaigistab, uinutab, liidab, lahutab, juhib tähelepanu asjale või asjalt kõrvale. Meedia teeb suure asja väikeseks või väikese suureks, aga ka suure inimese väikeseks või väikese suureks. Meedia teeb musta valgeks või valge mustaks. Meedia teeb kõike ja võib kõike. Kelle käes on meedia, selle käes on võim. Selles mõttes meedia ongi võim. Jätsin eespool teadlikult välja kohtuvõimu. Sel juhul oleks siis meedia juba viies võim, viidates just nagu viiendale kolonnile või viiendale rattale vankri all. Või assotsieerub nendega. Nii mõnigi

vanker võiks viienda rattata sujuvalt liikuda, nii mõnigi ühiskond võiks viienda kolonnita sujuvalt toimida, areneda või olla.

Kui võimulolijad teavad, et meedia toob päevalgele kõik nende hämarad, kõlvatud ja kriminaalsed teod ning omakasu taotlevad mahhinatsioonid rahva seljataga, hoiab meedia valitsust pattulangemise eest.

Teabe liikumine ja muutumine

Parlamendi ja rahva side meedia kaudu on kahesuunalise teabe edastamise süsteem, kusjuures meedia missiooniks on üldjuhul teabe moonutusteta vahendaja tänuväärne roll. Sellel demokraatia püsibki. Ent meedia pole tahtetu vahendaja, vaid selle loomuse kujundavad ajakirjanikud, kes enamasti ei soovi olla lihtsa postituvi (postikana) rollis. Nad on ise loojad ja tahavad selles oma loomingus ära tunda iseennast, mõnikord isegi sel määral, et edastatavas teabes pole enam tegelikult toimunud ära tundagi. Üksnes asjaosalised ise võivad veel mõista ja teised vaid aimata, millest jutt üldse käib. Need, kes lubavad rääkida, milline on tegelikult olukord Eesti riigis, räägivad siiski vaid sellest, mis nende peades tegelikult toimub. See on huvitavamgi, kuid mitte alati oluline.

Meedias antakse edastatavale teabele värvi ja jumet, sousti ja vürtsi, tähendust ja sisu, hinnanguid ja kommentaare, analüüsitakse ja sünteesitakse. Meedias paigutatakse sündmuste raskuskeskmed ümber, pakutakse käsitluse all olevale subjektile välja eesmäärke ja ambitsioone, kohandatakse kaasnevad ja asjasse mitte puutuvad asjaolud oma mõtteskeemidega, sorteeritakse saabunud informatsiooni, rebitakse lauseid ja lauseosi või mõtteid ja mõttekatkeid terviklikust kontekstist välja. Muidugi muudab siis teave oma nägu ja tegu. See teine sõnum ei pruugi olla ebatõde, kuid selle tõeväärtuse eest ei saa vastutada enam sõnumi saatja.

Meedia teeb nii mõnegi asja selgemaks, viib seadused rahvani, avab seaduse sõna ja mõtte seosed, tõlgib seaduse keele inimkeelde, illustreerib seaduse sätete tähendust näidetega, võrdleb juriidilisi norme kõlbluse ja käitumisharjumustega, lisab arvutusi ja hindab seaduste karmust.

Meedias mälutakse ja mäletsetakse teave korduvalt läbi – olgu siis tegemist suulise või kirjaliku meediakanaliga. Siinkohal võiks meenutada Juhan Liivi, kes ütles, et mäletsejad on kitsed ja mäletsejad on lambad, mäletsejad on mõtlejadki mehed ..., kuid kõige suuremad mäletsejad on ajalehed. Niisiis pole teabe toojad enam postiljonid, vaid teabe omanikud ja loojad ning teave on adressaadini jõudmisel juba nende oma. Kui postiljon tsenseerib kirju, tõmbab osa teksti maha ja lisab omalt poolt juurde, siis pole ta postiljon, vaid tšensor.

Ajakirjandus ja tõde

Demokraatlike ühiskondade ajakirjandus on reeglina võimu oponent, kaitstes rahva huve. On öeldud, et ajakirjandus on ühiskonna valvekoer. Võimu ees saba liputav ketikoer kaitseb oma leivaisade huve, nende omandit, ruumi ja võimu. Sotsialismis oli ajakirjandus võimu ülalpidamisel ning võimu suuniste elluviimise kollektiivseks organisaatoriks ja agitaatoriks.

Tõus karjääriredelil ja parem palk olid tasuks püüdlikkuse eest võimu (omanikku) ustavalt teenida. Nüüdki tasub see end ära. Ajakirjanikel on õigus oma sümpaatiatele ja poliitilistele veendumustele, kuid ühelgi võimul pole õigust tõe monopolile. Süüdistatavale peaks jääma viimase sõna õigus. Vaba ajakirjandus hindab tõe, aheldatud ajakirjandus kardab seda. Vaba ajakirjandus kaitseb kodaniku õigusi ja iga inimest võimu ülekohtu eest, aheldatud ajakirjandus õigustab võimu ülekohtu või vaikib. Veelgi enam: aheldatud ajakirjandus on võimu suuwooder ja tsenseerib või keeldub avaldamast võimu aadressil väljaöeldud kriitikat. Elu totalitaarses ühiskonnas on rahva õpetanud lugema ka ridade vahelt. Ent toimetajad on siis alati riskinud oma töö ja leivaga. Lihtsamaks lahenduseks on panna teatud autorid musta nimekirja ja nende artikleid mitte avaldada. Lisaks sellele on Eestis lõpetatud televisiooni otsesaated parlamendist. Olgu märgitud, et sellise vägivaldse suu kinni toppimiseni pole riskinud minna ja vast pole soovinudki jõuda ükski teine vaba riik. Seevastu on meil ajakirjanduse seaduse vastuvõtmist käsitletud ajakirjanike suukorvistamise katsena.

Riigikogu ja avalikkus

Mida on Riigikogul varjata või mida häbiväärset Riigikogus tehakse? Rahvale pakutav võimalus jälgida televisiooni otsesaates Riigikogus toimuvat seadusloomet, aga ka tööd või töö mängimist, rahva huvide esindamist või nende ignoreerimist, mõtete avaldamist või mõttetuste rääkimist, aja austamist või aja raiskamist – kõik see peaks lõpptulemusena siiski distsiplineerima rahvaesindajaid või vähemalt andma võimaluse järgmistel valimistel nähtut karmilt arvesse võtta. Siis ei tarvitseks valimiste eel raha eest musta valgeks seletama hakata. Siis enam ei saa keegi aususe, avameelsuse ja läbipaistvuse loosungiga võimu juurde trügida, kui kogemus on näidanud, et ta vale, vassimise ja salatsemisega oma sõnad hiljem ära sööb. Kui valimiste ajal lubataksegi võimule jõudes valetada, vassida ja salatseda, siis selle lubaduse kohta pole kellelgi midagi ette heita siis, kui sellest ka karva pealt kinni peetakse.

Televisiooni osalinegi asendamine Internetiga pole seni veel üldse kõneväärne. Need, kellel on Internet kasutada, ei vaja reeglina täiendavat poliitilist teavet, sest neil on ka kõik muud ja mõlemas suunas kulgevad infoallikad käeulatuses. Televisiooni- ja raadioülekandeid vajab rahvas, rahva enamus, sh ka see osa, kelle elu saadab pidev mure leiva, toasoojuse, teabe vähesuse ja tervise pärast. Nende ees on võlgu esimene, teine, kolmas, neljas ja viies võim.

Meedia grimassid

Meedia iseenesest ei pruugi olla hea ega halb, sest kõik oleneb inimestest, kes seda kujundavad. Meedia ei ole veel iseenesest demokraatia tagatis, vaid pigem üks demokraatlikku elukorraldust soodustavatest võimalikest eeldustest ja vahenditest. Demokraatia tagatiseks on rahva teenistuses olev võim ja sellest lähtuvad ühiskondlikud suhted. Meedia kui vahendaja rahva ja võimu vahel ei peaks olema liiga kramplikult kummagi poole teenistuses, vaid eelkõige tõe teenistuses, kuid sealjuures mitte toimima omatõe filtrina.

Tuleb ka vahet teha olulise ja ebaolulise vahel. Ebaoluliste, olgugi et tõeste asjade nihutamine tähelepanu keskmesse on valest halvemgi, kui selle eesmärgiks on rahvale

olulised probleemid ühiskondliku tähelepanu alt välja viia. Ebaolulise puhul pole tõeväärtus oluline. Kui ajalehes kirjutatakse, et prominendi koeral on kirbud, siis pole oluline, kas koeral on kirbud või ei ole, kas prominendil üldsegi koera on või ei ole.

Tõe moonutamine on ka mingi väite tõestamine näite varal, üldise tõestamine üksiku abil. Näidete varal võib tõestada kõike. Kui ajalehepoiss saab miljonäriks või kui keegi leiab viletsusest väljapääsu, siis pole need sedasorti erandid, mis kinnitavad reeglit. Alati on keegi, kellel läheb paremini kui ülejäänutel. Keegi tuleb pankrotilainest puhtalt ja kuivalt välja või isegi teenib selle pealt. Keegi on rahul või mängib rahulolijat, kui teised virisevad. Mitmel juhul on siiski tulnud ka välja, et ajakirjanik on pannud intervjuueeritava suhu oma sõnad. Kuid ka see on vaid näide, mille varal ei või üldistust teha.

Infoga manipuleerimine on olnud eesmärgiks ka mõne sotsioloogilise uurimuse puhul. Küsitluse soovitud vastust võib saada ja on saadud ka suunava propaganda tagasipeegeldusena, küsimuse mitmeti mõistmise tulemusena, küsitletavate valiku nõuete ignoreerimise teel jm viisil. Soovimatuid arvamusi on seni ikka välja öelnud luuserid, vähese haridusega, vanemad ja vaesemad kodanikud.

Rahva arvamust aga tasub võimukandjatel kõrgelt hinnata. Kui 100 000 ja rohkem inimest Eestis annab allkirja elektrijaamade ja raudteede erastamise vastu, siis pole võimul õigust ega õigustust nende erastamisega jätkuvalt tegelda. Demokraatlikuks aga ei saa nimetada riiki, kus võim astub rahva tahte vastu.